

SCHAKTNINGSÖVERVAKNING PÅ NYGATAN

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

L1951:5633/RAÄ 51:1

Norr 2:1

Gävle stad

Gävle kommun

Gästrikland

Andreas Widerberg

SCHAKTNINGSÖVERVAKNING PÅ NYGATAN

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

L1951:5633/RAÄ 51:1

Norr 2:1

Gävle stad

Gävle kommun

Gästrikland

Rapport 2024:02

Andreas Widerberg

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2024

Omslagsbild: Sektionen i schakt OS221. Foto: Andreas Widerberg,
Länsmuseet Gävleborg.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet
med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: ©

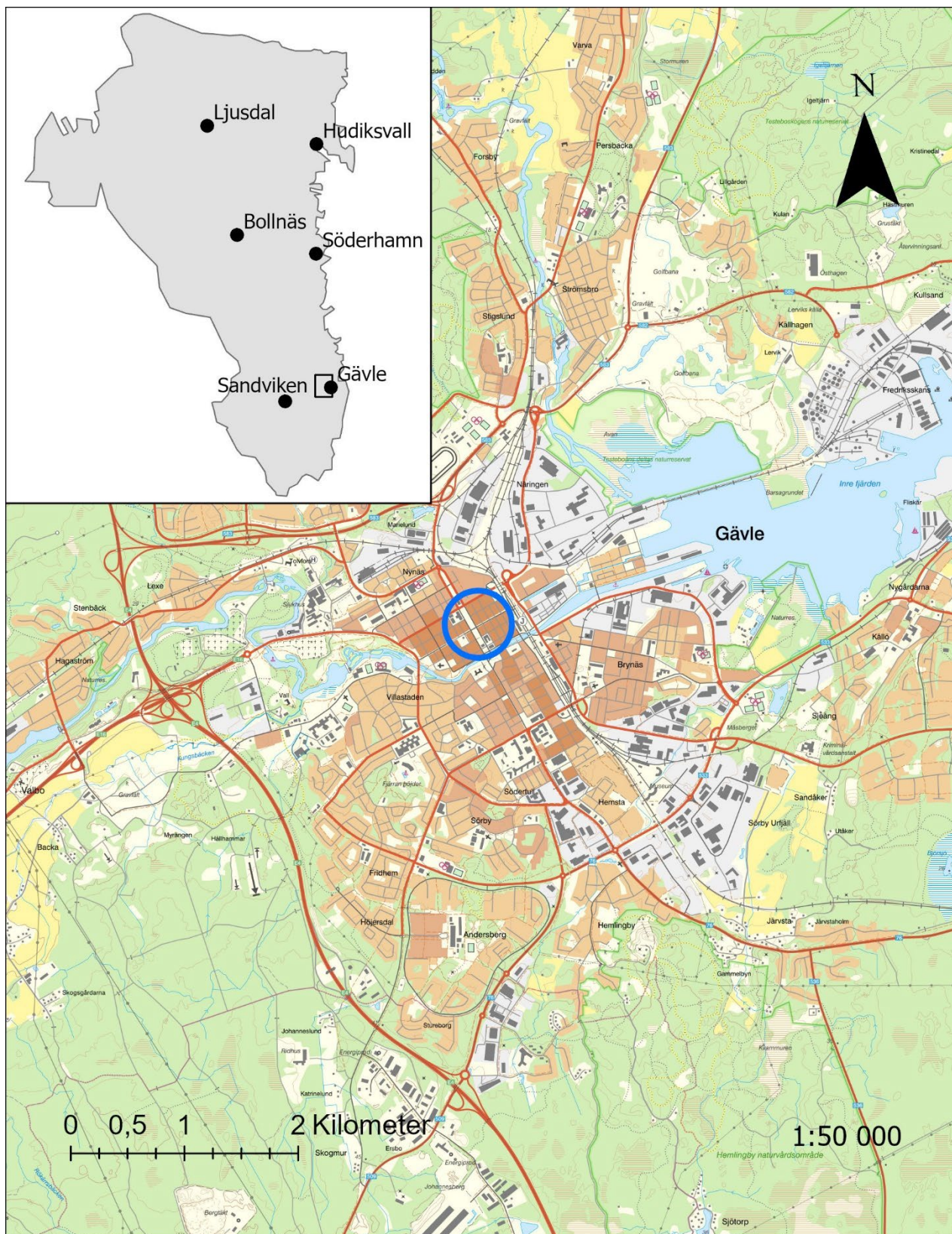
Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Syfte och metod.....	5
Topografi och lämningsmiljö.....	5
Tidigare undersökningar.....	6
Resultat.....	8
Historiskt kartmaterial.....	14
Slutreflektioner.....	15
Förslag på vidare åtgärder.....	15
Administrativa uppgifter.....	16
Referenser.....	17
Historiska kartor.....	17
Bilaga 1. Schakt och sektioner.....	18
Bilaga 2. Makrofossilanalys.....	20

Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets topografiska webbkarta med platsen för undersökningen markerad med blå ring. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Länsmuseet Gävleborg har utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom del av fastigheten Norr 2:1, Gävle stad och kommun. Undersökningen genomfördes i samband med att Gävle energi skulle renovera befintlig fjärrvärme på flera platser längs Nygatan. Arbetsföretaget berörde fornlämning L1951:5633/RAÅ Gävle 51:1, som utgörs av Gävle stads äldre stadslager.

Samtliga sex schakt som undersöktes var kraftigt störda av den befintliga fjärrvärmens samt andra tidigare markingrepp. I två schakt, OS221 och OS233, framkom emellertid kulturlager. I schakt OS221 fanns ett lager som förmodligen utgör resterna av 1700-talets odlingsmark, då beläget strax utanför stadsbebyggelsen. Lagret innehöll även tegel och trä. Ett prov för makrofossilanalys togs vilket påvisade stora mängder träkol granbarr/ris. Analysen visade också att det vuxit flera arter ogräs som trivs på näringsrika jordar. I schakt OS233 fanns tre sektioner med omrörda rester av kulturlager, innehållandes tegel och trä. En av sektionerna innehöll även vad som kan vara rester efter en kullerstensläggning.

Inledning

Länsmuseet Gävleborg har utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom del av fastigheten Norr 2:1, Gävle stad och kommun. Undersökningen genomfördes i samband med att Gävle energi skulle renovera befintlig fjärrvärme på flera platser längs Nygatan. Arbetet berörde fornlämning L1951:5633/RAÅ Gävle 51:1, som utgörs av Gävle stads äldre stadslager.

Beslut om arkeologisk undersökning fattades av Länsstyrelsen Gävleborg (2023-07-10, dnr 5235-2023). Fältarbetet utfördes mellan 10 augusti och 22 september 2023 av Andreas Widerberg, Länsmuseet Gävleborg. Projektledare och rapportansvarig var Andreas Widerberg.

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att beskriva fornlämningens utbredning samt att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera och om möjligt avgränsa fornlämningen.

Undersökningen genomfördes i form av efterkontroll och övervakning vid schaktning med maskin. Alla schakt och sektioner har mätts in med RTK-GPS och all mätdata har bearbetats i ArcGIS Pro.

Topografi och lämningssmiljö

Undersökningsområdet ligger inom den norra delen av fornlämning L1951:5633, vilken utgörs av Gävles stadslager från medeltid till sen historisk tid. Gävles äldsta kända stadsprivilegier är från år 1446 men

staden omnämns redan år 1413 i Erik av Pommerns skattebok (Aagård 1984:9).

Stadens äldsta historia är dåligt känd och flera omfattande stadsbränder har uttraderat medeltida byggnader och dokument. Staden förmodas emellertid hav vuxit fram på den norra sidan av Gavleån, kring Heliga Trefaldighets kyrka. Läget var strategiskt då det var just hit som ån var farbar, innan framkomligheten begränsades av den första av många forsar (Aagård 1984:8f; Andrén 1946:56ff). Nygatan är en produkt av den nya stadsplan som utarbetades av J. Brolin efter stadsbranden 1776. Från och med då fick Gävle ett rätvinkligt gatusystem med rektangulära kvarter och regelbundna torg (Aagård 1984:14).

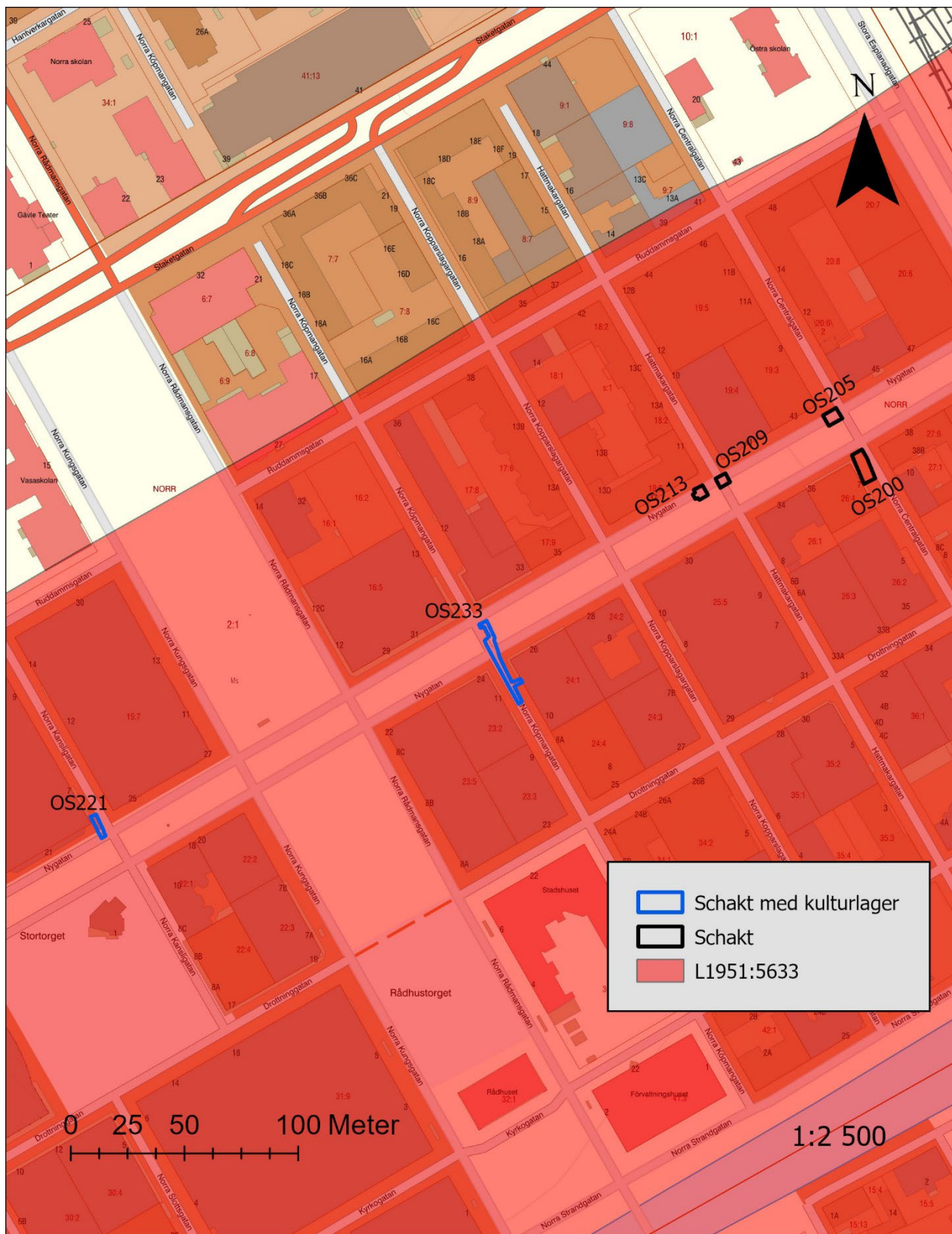
Tidigare undersökningar

Ett antal arkeologiska insatser har genomförts i närheten av Nygatan sedan millennieskiftet. Nedan följer ett urval av dem.

Länsmuseet Gävleborg utförde år 2000 en arkeologisk förundersökning och undersökning på Stortorget. Sammanlagt sex faser kunde urskiljas från 1600-talets slut/1700-talets början till tiden före stadsbranden år 1869. Den tidigaste aktiviteten sker när ytan utgjorts av ängs- eller betesmark. Under tidigt 1700-tal etableras en bosättning där en smedja funnits. Under 1700-talet finns därutöver ett fyndrikt kulturlager som bör ha avsatts före stadsbranden år 1776. Efter branden odlas en del av ytan upp innan byggnader på nytt uppförs under 1800-talet (Liasen et al. 2002).

Länsmuseet Gävleborg utförde år 2009 och 2010 en antikvarisk medverkan i samband med ombyggnationer av Stortorget. Flera kulturlager och anläggningar framkom. Den äldsta tiden, fram till 1600-talets slut, representeras av odlingslager från tiden då området utgjorde ängs- och åkermark. Från 1700-talet påträffades byggnadslämningar efter en gård tillhörande en handelsman samt en husgrund från en ekonomibyggnad (Björck & Eriksson 2012).

Länsmuseet Gävleborg genomförde år 2019 och 2020 en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom delar av Drottninggatan, Norra Kopparslagargatan, Hattmakargatan samt Norra Centralgatan. I två av schakten iakttogs brand-/raseringslager och kulturlager. I ett av dem framkom även resterna efter en stenlagd yta. Ett av brand-/raseringslagren hörde sannolikt till stadsbranden 1869 men det andra kan eventuellt utgöra spår redan från 1776 års brand (Löjdström & Altner 2020).

Figur 2. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta med de undersökta schakten och utbredningen för L1951:5633 markerad. Skala 1:2 500.

Resultat

Sammanlagt undersöktes omkring 295 kvadratmeter fördelat på sex schakt. Samtliga schakt grävdes i botten. Då schakten upptogs för att renovera befintlig fjärrvärme var samtliga ytor kraftigt störda sedan tidigare. I två av schakten (OS221 och OS233) kunde emellertid kulturlager observeras.

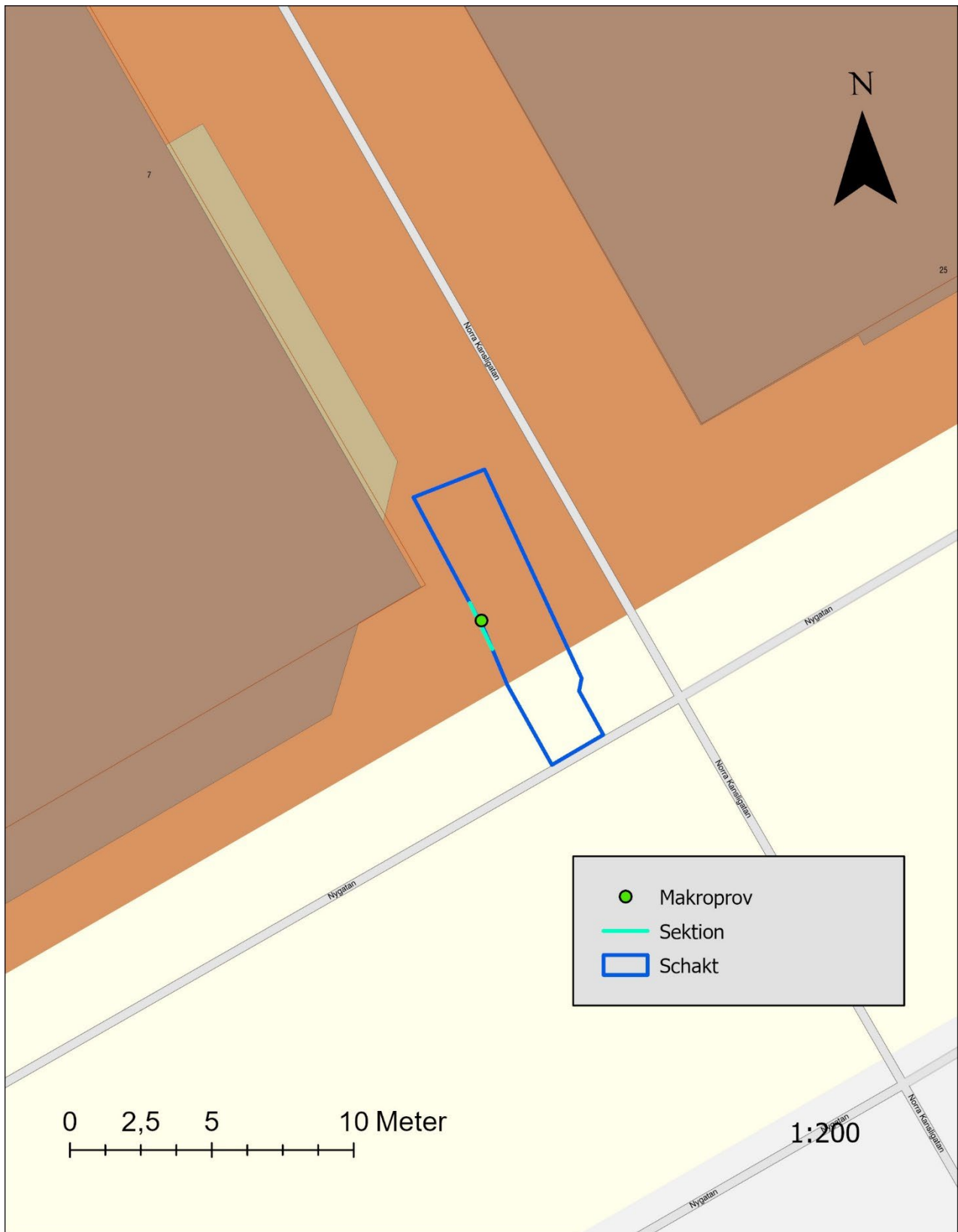
Figur 3. Schakt OS200. Foto: Andreas Widerberg, Länsmuseet Gävleborg.

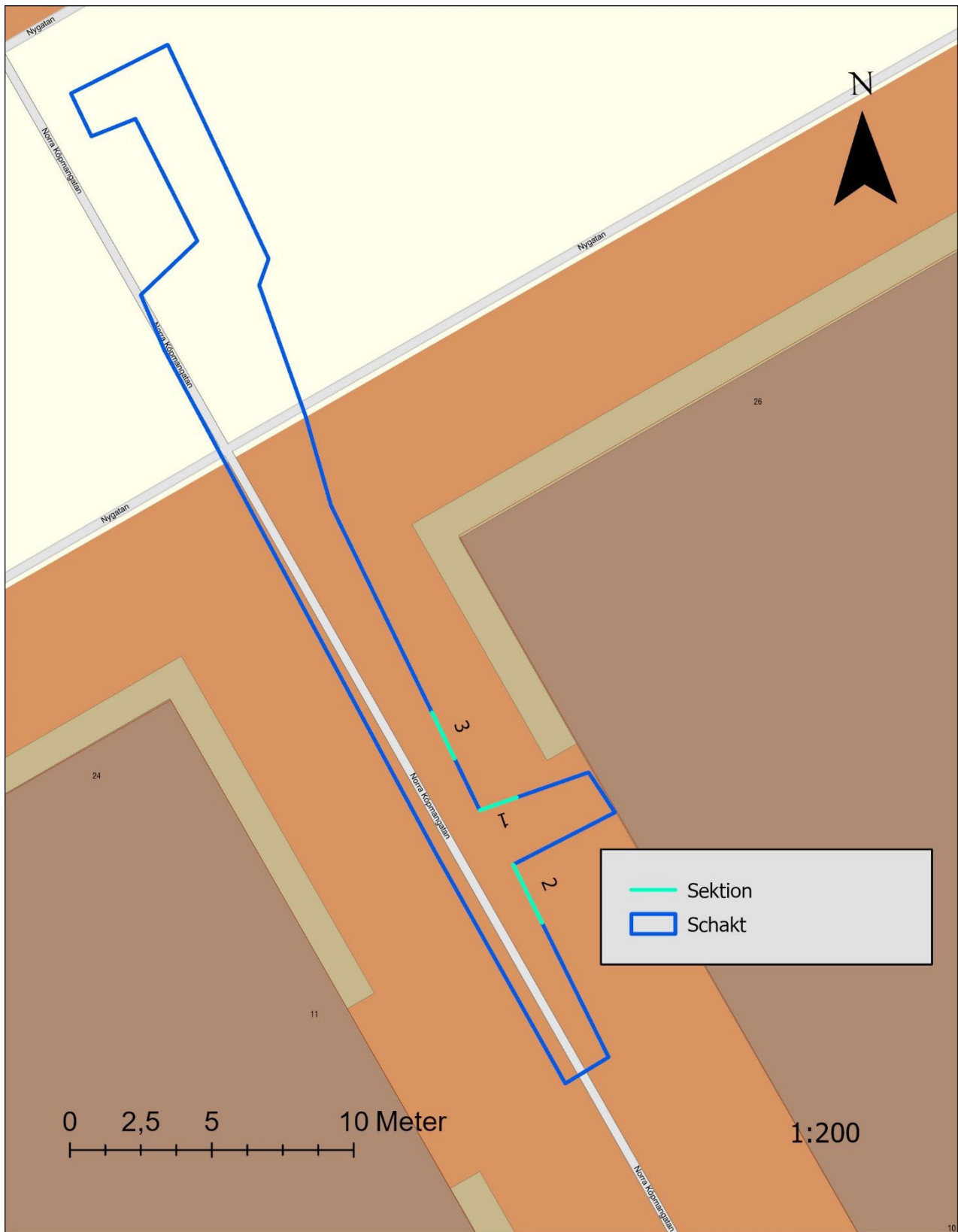
Figur 4. Schakt OS209 (förgrund) och schakt OS213 (bakgrund). Foto: Andreas Widerberg, Länsmuseet Gävleborg.

I schakt OS221, vid korsningen mellan Nygatan och Norra Kansligatan, framkom ett kulturlager innehållandes kol, trä och tegel. Endast en skärva av glaserat yngre rödgods påträffades. Då lagret bedömdes vara relativt ostört tog ett prov för makrofossil. Analysen påvisade framför allt träkol från björk, gran och tall. Provet innehöll också tusentals förkolnade granbarr och mindre grankvistar, vilket kan härröra från en granristäckning alternativt eldning på platsen. Analysen påvisade därtill subfossila frön från bland annat svinmålla, gråbo och jordrök. Dessa kan ha vuxit som ogräs på näringsrika jordar (se bilaga 2).

I schakt OS233 iaktogs tre sektioner med rester av kulturlager innehållandes trä och tegel. En av sektionerna innehöll därtill en samling rundade stenar, som var 0,1-0,25 meter stora och kan utgöra resterna efter en skadad kullerstensläggning. Stensamlingen fanns i två nivåer och sträckte sig upp till 3 meters längd (se figur 10). Då ytan var väldigt störd är det svårt att dra några långtgående slutsatser angående hur lagren avsatts. Resterna av trä och tegel tyder dock på att det kan röra sig om raseringslager.

Figur 5. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta med schakt OS221 markerat med blått, sektionen med turkost och makrofossilprovet med grön punkt. Skala 1:200.

Figur 6. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta med schakt OS233 markerat med blått och sektionerna med kulturlager i turkost. Skala 1:200.

Figur 7. Sektionen i schakt OS221, mot västsydväst. Foto: Andreas Widerberg, Länsmuseum Gävleborg.

Figur 8. Sektion 1 i schakt OS233, mot nordnordväst. Foto: Andreas Widerberg, Läns museet Gävleborg.

Figur 9. Sektion 2 i schakt OS233, mot öst. Foto: Andreas Widerberg, Länsmuseum Gävleborg.

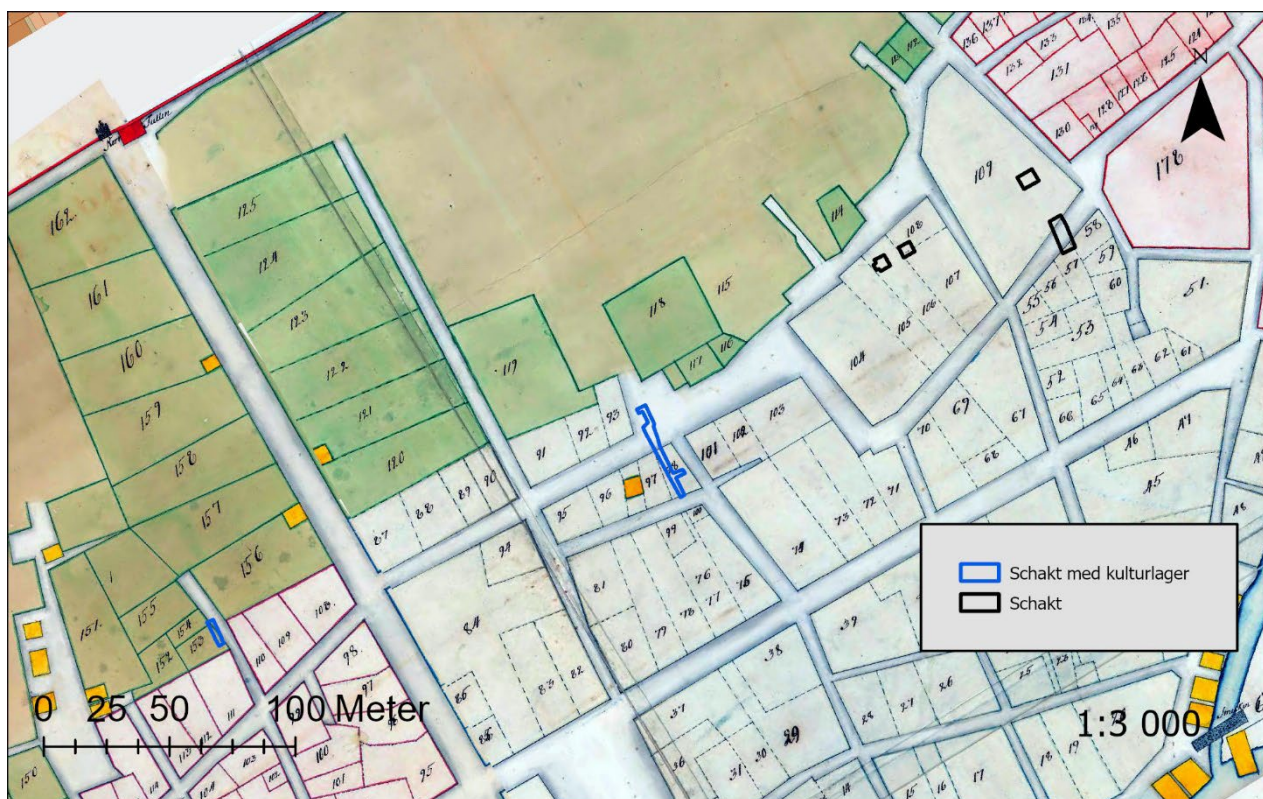

Figur 10. Sektion 3 i schakt OS233, mot öst. Foto: Andreas Widerberg, Länsmuseum Gävleborg.

Historiskt kartmaterial

Av det historiska kartmaterialet framgår att schakt OSS21 bör ha legat inom eller intill obebyggda odlingstomter fram till åtminstone mitten av 1700-talet. Enligt grundritningen från år 1741/1747 hamnar schaktet på en av de stadsnära odlingstomterna. Då rektifieringar av äldre kartor ofta är något osäkra kan kulturlagret eventuellt ha legat inom någon av de bebyggda tomterna strax söder om odlingsmarkerna. Förekomsten av växter som kan ha vuxit som ogräs tyder på att det varit odlingsmark. Förekomsten av tegel och trä i lagret representerar sannolikt raseringsmaterial. Detta kan antagligen kopplas till stadsbranden år 1776 och kan härröra från de närliggande bebyggda stadstomterna.

Enligt samma karta hamnar de kulturpåverkade delarna av schakt OS233 inom en stadstomt. Stensamlingen skulle kunna utgöra rester efter en gårdsplan alternativt höra till en kullerstensläggning från senare gatudragning. Förekomsten av tegel och trä tyder på att det rör sig om raseringslager i samtliga sektioner.

Figur 11. Utdrag ur grundritningen från 1741/1747 (V14-1:3) med de undersökta schakten markerade. Skala 1:3 000.

Slutreflektioner

Undersökningens karaktär och de kraftiga störningarna från senare tiders markarbeten begränsar tolkningarna av de lager som påträffats. Det är dock troligt att kulturlagret i schakt OS221 utgör resterna av ett odlingslager, förmodligen från 1700-talet innan stadsbranden år 1776. Förekomsten av kol, trä och tegel tyder dock på att lagret även innehåller raseringsmaterial, mest troligt från närliggande byggnader som drabbats av branden.

Förslag på vidare åtgärder

Länsmuseet Gävleborg anser inte att några ytterligare antikvariska åtgärder är nödvändiga i detta ärende. Det bör dock beaktas att det kan finnas kulturlager och anläggningar i anslutning till samtliga schakt.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 5235-2023

Länsstyrelsens beslutdatum: 2023-07-10

Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 2023-185/320

Undersökningstid: 2023-08-10 – 2023-09-22

Projektledare: Andreas Widerberg

Personal: Andreas Widerberg

Fastigheter: Norr 2:1

Socken: Gävle

Kommun: Gävle

Koordinatsystem: SWEREF99TM

Höjdsystem: RH2000

Undersökt area: 295 kvadratmeter

Arkeologitimmar i fält: 3

Dokumentationshandlingar: Filer och dokument förvaras på Läns museets servrar och arkiv.

Fynd: Inga fynd tillvaratogs.

Referenser

- Aagård, G-B- 1984. *Gävle*. Medeltidsstaden 62. Riksantikvarieämbetet.
- Andrén, E. 1946. Gävle stads topografi och bebyggelsehistoria. I Humbla, P. (red.). *Ur Gävle stads historia*. Gävle.
- Björck, M. & Eriksson, K. 2012. *Ombyggnation av Stortorget i Gävle*. Antikvarisk medverkan. RAÄ 51, Gävle stad, Gävle kommun, Gästrikland. Rapport Länsmuseet Gävleborg 2012:21.
- Liasen, K., Blomqvist, M., & Sandberg, B. 2002. *Brända bocken – ny restaurang på Stortorget*. Arkeologisk förundersökning och undersökning. Stortorget, Norr 2:1 m.fl., RAÄ 51, Gävle stad, Gävle kommun, Gästrikland. Rapport Länsmuseet Gävleborg 2002:04.
- Löjdström, F. & Altner, A. 2020. *Schaktning vid Drottninggatan*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. RAÄ 51:1, Gävle stad, Gävle kommun, Gästrikland. Rapport Länsmuseet Gävleborg 2020:19.

Historiska kartor

Akt	Åtgärd	År	Arkiv
V14-1:3	Grundritning	1741/1747	Lantmäteristyrelsens arkiv

Bilaga 1. Schakt och sektioner

Schakt	Yta (m ²)	Djup (m)	Beskrivning
OS200	76	1,2	Till stora delar kulverterat, i övrigt endast fyllnadsmassor
OS205	36	2,8	Till stora delar kulverterat, i övrigt endast fyllnadsmassor
OS209	23	0,8	Till stora delar kulverterat, i övrigt endast fyllnadsmassor
OS213	26	0,8	Till stora delar kulverterat, i övrigt endast fyllnadsmassor
OS221	25	1,6	Stört och i huvudsak fyllnadsmassor. Ett kulturlager i V profil.
OS233	109	1,6-1,8	Norra delen kulverterad. Tre sektioner med kulturlager i S, dock väldigt stört.

Tabell 1.

Schakt	Sektion	Lagerföljd
OS221	-	0-0,7 gatsten. 0,07-0,57 sand. 0,57-0,8 grusig sand. 0,8-1,2 grus och sten. 1,2-1,5 kulturlager, mörkt och siltigt. Inslag av kol, trä och tegel. PM taget. 1,5- fin sjösand.
OS233	1	0-0,05 gatsten. 0,05-0,8 grus/sand. 0,8-1,2 kulturlager med trä och tegel. 1,2- sjösand.

OS233	2	0-0,05 gatsten. 0,05-0,7 grus/sand. 0,7-1,1 kulturlager med tegel. 1,1- sjösand.
OS233	3	0-0,2 gatsten. 0,2-0,6 grus. 0,6-1,2 sandigt kulturlager med tegelkross och stenläggning. 1,2- sjösand.

ARKEOBOTANISK ANALYS

Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult
Rapport 2023:27

Beställare: Länsmuseet Gävleborg Plats: Nygatan projekt nummer 510731

Inledning

Den arkeobotaniska analysen omfattar ett jordprov som togs vid en undersökning i Nygatan i Gävle. Provet togs ur ett mörkt och siltigt kulturlager.

Metod

Provet vätsiktades där det minsta sållet hade en maskvidd av 0,2 millimeter. Identifieringen gjordes med hjälp av mikroskop med 4 till 600 gångers förstoring samt referenslitteratur och referenssamling (Berggren 1969, 1981; Jacomet 2006; Mork 1946; Plant atlas; Schweingruber 1978, 1990; www.woodanatomy.ch).

Resultat

Prov-nr 1 - Kulturlager

Provet innehöll främst träkol från björk, gran och tall. Det fanns även tusentals förkolnade granbarr och små kvistar från gran. Granbarr och grankvistar härrör sannolikt från en granristäckning eller någon form av eldning på platsen.

I provet hittades även subfossila frön från svinmålla, gråbo, trampört, groblad, brännässla, vitplister och jordrök. Dessa arter kan grovt kategoriseras som ogräs som växte på näringsrika jordar som odlingstäppor, vägrenar, gårdsplaner och ruderatmark. Dessa arter etablerade sig troligen i samband med att marken började exploateras och näringshalten i jorden blev högre genom tillförsel av gödsel och avfall.

Prov-nr	1
Art	
Ogräs/ruderatväxter - subfossila	
Svinmålla	29
Gråbo	16
Trampört	5
Groblad	3
Brännässla	2
Vitplister	10
Jordrök	17
Förkolnat material	
Björk	+
Tall	++
Gran	+++
Granbarr	+++

Figur 1. Innehållet i det analyserade provet.
(+) ringa förekomst, + enstaka bitar, ++ god förekomst, +++ riklig förekomst.

Referenser

Litteratur

BERGGREN, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 2: Cyperaceae. Swedish natural Science Research Council, Stockholm.

BERGGREN, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 3: Salicaceae–Cruciferae. Swedish Museum of natural History, Stockholm.

JACOMET, S. 2006. Identification of cereal remains from archaeological sites. Archaeobotany Lab, IPAS, Basel University. Opublicerat kompendium.

MORK, E. 1946. *Vedanatomi*.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1978. *Microscopic Wood Anatomy*. Structural variability of stems and twigs in recent and subfossil woods from Central Europe. Zug, Switzerland.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1990. *Anatomy of European woods*. Paul Haupt förlag, Bern, Stuttgart, Wien.

Digitala källor

DIGITAL PLANT ATLAS

University of Groningen

Deutsches Archäologisches Institut

<https://www.plantatlas.eu>

WOOD ANATOMY OF CENTRAL EUROPEAN SPECIES

www.woodanatomy.ch

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

